

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 29

Рівне – 2017

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2017. – 305 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м.Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 30 листопада 2017 р.

ISSN 2519-1942

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 червня 2016 р.)

**Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.**

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017

8. Рідний край (Полтава). – 1908. – № 2. – С. 2.

9. Яворська С. Право навчатися рідною мовою починається з підручника. Формування змісту і методів навчання у другій половині XIX століття // Гуманітарні науки. – 2003. – №1. – С. 97-102.

УДК 61(091)

Руслана Давидюк, Музичко Олександр

АНТОН СТРИЖЕВСЬКИЙ: ШЛЯХ УЕНЕРІВЦЯ ВІД ОДЕСИ ДО РІВНОГО

У статті висвітлено основні віхи життя уродженця Полтавщини Антона Стрижевського. Акцентовано увагу на його участі в Українській національно-демократичній революції 1917-1921 рр. та громадсько-політичній діяльності в умовах Другої Речі Посполитої.

Ключові слова: Антон Стрижевський, українська революція, українська політична еміграція, Друга Річ Посполита, Волинське воєводство.

The article outlines the main milestones of life of Ukrainian political emigrant, the native of Poltava region Anton Stryzhevskiy. The attention is focused on his participation in Ukrainian National Democratic Revolution 1917-1921 and sociopolitical activity under the conditions of The Second Commonwealth of Poland.

Key words: Anton Stryzhevskiy, Ukrainian Revolution, Ukrainian political emigration, The Second Commonwealth of Poland, Volhynian voivodship.

The article outlines the main milestones of life of Ukrainian political emigrant, the native of Poltava region Anton Stryzhevskiy on basis of archival documents. Attention is paid to his formation and upbringing, the beginning of revolution fight, participation in Ukrainian revolution. The Odessian activity period, contribution in development of the national movement among the workers of railway transport, work as a chief of the railway administration of Southern front in the Second UNR is observed.

It is observed that after the fail of revolution A. Stryzhevskiy emigrated to Poland, headed Chenstohova branch of a Central Refugee Department. Afterwards he moved to Volhynian voivodship, where he was engaged in public, political and trade guild activity, he worked as an engineer on a building of a railway and a station, he managed the building of a power plant bridge. The conclusion was made that under the conditions of The Second Commonwealth of Poland A. Stryzhevskiy tried to adapt to new circumstances, realize his own views, and make his living. After the Soviet authorities rose to power he was arrested and convicted, soon afterwards he was administrated as a Polish citizen and in 1990 he was exonerated.

В статье рассмотрены основные вехи жизни уроженца Полтавщины Антона Стрижевского. Акцентировано внимание на его участии в Украинской национально-демократической революции 1917-1921 гг. и общественно-политической деятельности в условиях Второй Речи Посполитой.

Ключевые слова: Антон Стрижевський, українська революція, українська політична еміграція, Друга Річ Посполита, Волинське воєводство.

Постановка наукової проблеми. 2017 рік позначений різноманітними заходами до вшанування творців Української революції. У Вінниці було відкрито пам'ятник одному з найвидатніших провідників С. Петлюрі. Не викликає сумнівів, що і 2018–2021 роки будуть роками ювілейних актуалізацій подій, героїв та антигероїв такого глобального, багатопланового та важливого явища, яким була Українська революція. Попри велику увагу до цих переламних років, далеко не усі постаті з так би мовити «середньої» ланки українських революціонерів є повноцінно досліджені біографіями.

Метою наукової статті є окреслення біографії однієї з таких постатей – Антона Йосиповича Стрижевського.

Аналіз досліджень проблеми. В історіографії містяться лише уривчасті згадки про А. Стрижевського. Виявлені на сьогодні різноманітні документи, насамперед архівні, дозволяють висвітлити майже всі етапи життя цієї постаті, хоча й окрім фінального, який ще потрібно реконструювати. Тому, на жаль, і цей нарис не закrije усі «білі плями» біографії А. Стрижевського.

Джерельну базу статті складають маловідомі, наративні та актові матеріали (мемуари, статті, преса); документи Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДАІЛ України), Державного архіву Рівненської області (Держархів Рівненської обл.), Державного архіву Волинської області (Держархів Волинської обл.), матеріали пресового органу Українського центрального комітету (УЦК) у Варшаві «Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі» та ін.

А. Стрижевський народився 15 вересня 1885 р. у м. Ромни Полтавської губернії (нині це Сумська область). Родина Стрижевських здавна відзначалася громадською активністю. Дід, Антон Михайлович Стрижевський, завідував лікарнею у Ромнах, був військовим лікарем під час Кавказької війни 1817-1864 рр. Батько – Йосип Антонович служив на залізниці, був близьким до народовольців, за що отримав три роки заслання. Згодом поселився у Києві, працював контролером в управлінні Південно-Західної залізниці (ПЗЗ). Мати, Олена Григорівна Малюга, родом із Роменського повіту, народилася в сім'ї учасника і інваліда Кримської війни 1854–1855 рр. У батьківському домі часто гостювали представники української інтелігенції, зокрема, М. Лисенко, М. Левицький, М. Старицький, читалися революційні праці, недруковані твори українських письменників. Подібні зібрання формували світогляд малого Антона, прищеплювали йому революційний дух і прагнення боротися за визволення українського народу [11, арк. 15].

У 1893 р. він розпочав навчання у Другій Київській гімназії, відчувши у повній мірі режим казенщини і переслідування української мови. У 1902 р. став студентом медичного факультету, але був виключений через страйки і заворушення в університетах. Після цього влаштувався практикантом у київську майстерню телеграфу, а у 1902-1903 рр. прослухав повний курс вечірніх вищих залізничних курсів. Надалі він скінчив Єлизаветградську кавалерійську школу з рангом корнета та вищі трьохрічні залізничні курси по першому розряду. Після складання держіспитів одержав звання ревізора-інспектора. У Єлизаветграді був міським та земським гласним.

Щоб уникнути репресій за участь у страйку залізничників під час російської революції 1905 р., А. Стрижевський записався у санітарний поїзд та виїхав на Далекий Схід [11, арк. 45-6]. У Харбіні працював кореспондентом «Вестника Юго-Западной железной дороги». Був поранений у ногу під час розгону вуличної демонстрації. Після лікування повернувся у 1906 р. до Києва, влаштувався на попереднє місце роботи. Крім професійної діяльності, А. Стрижевський викладав свої думки на сторінках газет. Ще у 1907-1908 рр. друкував статті під псевдонімом «Ольвія» у газеті «Киевская мысль», згодом під псевдонімом «Вольний ченстоховець», «Василь Чміль» чи під власним прізвищем дописував у газети «Українська трибуна», «Воля», «Українська нива».

Відчуваючи переслідування влади, виїхав у провінцію, до Новоселицького залізничного відділення у Північній Бессарабії. У цей час його мати продала спадщину, отриману від тітки у Чернігівській губернії (бл. 4-5 десятин землі і садибу), а виручені кошти використала на освіту дітей. З 1906 по 1912 р. Антон навчався в Італії, Франції, Бельгії, здобув диплом інженера залізничного будівництва у Політехнічному інституті бельгійського міста Льеж.

У роки Першої світової війни обслуговував залізничні лінії Північної Бессарабії, Буковини, Галичини, зокрема слідкував за рухом на ділянках: Новоселиця–Станіславів і Новоселиця–Чернівці, займався евакуацією. Після Лютневої революції 1917 р., яку сприйняв з ентузіазмом, працював ревізором-інструктором продовольчої частини ПЗЗ, входив до складу виконкому від Продовольчого комітету. Тісно співпрацював з майбутнім членом Директорії А. Макаренком, який очолював вищеназваний комітет. У цей час А. Стрижевський був прихильником соціалістичних ідей, хоча до російських більшовиків ставився негативно. На його переконання, революція мала завершитися звільненням поневолених народів.

Перший прихід більшовиків до Києва у 1918 р. не торкнувся А. Стрижевського. За часів Гетьманату П. Скоропадського продовольчий відділ ПЗЗ було розформовано, Антон Йосипович втратив роботу і приєднався до Українського національного союзу (УНС) [11, арк. 47].

За висловом А. Стрижевського, з початком Української революції 1917 р. він «весь час працював в українському уряді по справам залізничним, адміністративним та політичним». Перелік його посад не залишає сумнівів у його ключовій ролі у тогочасних подіях на півдні сучасної України: уповноважений Генерального секретаря по залізницях півдня України, комісар залізниць Одеської військової округи, комісар одеського району, начальник Одеського відділу шляхів, головний комісар залізниць південної армії. По адміністративній службі він був помічником та заступником крайового комісара Одеси, Херсонщини, Таврії, Катеринославщини полковника В. Поплавка, політичним комісаром того ж комісаріату, начальником відділу внутрішніх справ головного крайового комісара Херсонської, Таврійської та Катеринославської губерній, помічником уповноваженого українського уряду в Одесі С. Коморного та С. Гербеля, начальником політичного відділу комісара столичного міста Києва полковника В. Поплавка [32, арк. 1].

Про одеську епопею А. Стрижевського вперше зустрічаємо інформацію у джерелах кінця 1917 р. Антон Йосипович згадував, що на початку жовтня полковник В. Поплавко був делегований в якості уповноваженого Української Центральної Ради (УЦР) до Одеси з метою «українізації» міста, а через тиждень йому на підмогу послали й А. Стрижевського з помічниками. Приїхавши, А. Стрижевський зустрівся з Іваном Митрофановичем Луценком, який тривалий час був провідником одеських

українців. «Його нервозність, його енергія захопили й нас і ми, хоч вже в дорозі до Одеси, розподілили між собою справи по фахах, що треба не лічитися з цим, а братися за усяку справу, котра тільки потребує нашої праці», – згадував А. Стрижевський.

На початку листопада 1917 р. полковник В. Поплавко клопотав перед Генеральним секретаріатом про призначення інженера А. Стрижевського українським комісаром у справах місцевого відділу Південно-Західної залізниці й Одеського вузла, для створення в Одесі українського залізничного штабу, завданням якого було б перевезення війська, продуктів тощо [17]. Це клопотання було задоволено: у грудні цього ж року на посаді комісара Генерального секретаріату України ПЗЗ А. Стрижевський рапортував УЦР про численні запити щодо створення на станціях загонів Вільного козацтва. Комісар повідомляв, що відразу після отримання протоколів із зазначенням необхідного озброєння та припасів, він буде висилати інструкторів для організації необхідного постачання [30, арк. 318]. У 1918 р. українська одеська газета «Вільне життя» за 9 травня подала перелік українських адміністраторів Одеси та колишньої Херсонської губернії, вказавши серед них голову відділу шляхів та голову відділу громадських справ А. Стрижевського. У російськомовній газеті він фігурував як автор циркуляру «начальника отделения путей сообщения при главном комиссаре Херсонщины, Таврии и Екатеринославщины» [19]. В одній із газет було опубліковано інтерв'ю з А. Стрижевським як комісаром залізничних шляхів Одеської військової округи [18].

Як залізничний адміністратор він забезпечував постачання українських військ, зброї, одягу тощо між Києвом та Одесою. Оцінюючи свою роботу, А. Стрижевський зазначав: «залізничники до мене ставилися добре». Наприкінці 1917 р. Антон Йосипович опікувався формуванням в Одесі військ на допомогу УЦР. Він віддав розпорядження про відправку вперед паротягу з козаками для прочистки шляху. За паротягом повинен був їхати він сам з ешелонами гарматників, кінноти та піхоти, силою прориваючись на Київ. Вже був відданий наказ заарештувати начальника залізниць, котрий не давав дозволу на відправку українських вагонів, вже перший паротяг вирушив, однак, за спогадами А. Стрижевського, «коли в кімнату, в котрій я давав розпорядження по телефону, вбіг І. Луценко та почав цілуватися, вітаючи з проголошенням в Києві української влади. Разом з цим ми перейшли до телеграфу, до безпосереднього дроту, коло котрого стояв полковник Поплавко з полк. Осмоловським, та приймали з апарата наказ проголосити в сфері нашого впливу владу України. Не можна описати, що робилося з нами. Боротьба з невеличкими силами, готовність іти на боротьбу з тим, що у нас було, готовність офірувати усім і загинути в боротьбі, рішучість не припиняти нашу боротьбу, піднесли нам нерви» [26].

А. Стрижевський виступав на мітингах залізничників, на флоті, агітуючи за українську владу. Як засвідчують спогади діяча, він не був видатним промовцем. Під час виступу на мітингу в залізничних майстернях випадково торкнулися питань, щодо яких у нього під рукою не було цифрового матеріалу і він змушений був обмежитися загальними поясненнями. Під час іншого зібрання в Одеській управі залізниць щодо питання про підтримку більшовицької чи української влади А. Стрижевський виголосив промову, за його словами, «гарячу, з запалом, що більш зачепила нерви слухачів, ніж душу та розум». Досвідчений більшовицький комісар навмисне залишив за собою останнє слово, зробивши непомітний перехід та висміяв попередню промову, почав дискредитувати українську владу, вихваляючи свою. Несприятливу ситуацію змінив більш вправний народний трибун І. Луценко [27].

Брав участь А. Стрижевський і у бойових діях. У перші місяці 1918 р. воював на боці українських повстанських загонів проти більшовиків на півдні та у центрі України. 15-17 січня 1918 р. був одним з керівників загону, що боровся з більшовиками на вулицях Одеси. «Проти п'ятисот тисяч озброєного люду, проти цілої флоти з гарматами. Віддавали кожний крок з боєм і не даремно дісталася перемога більшовикам. Багато загубили ми своїх лицарів, багато було заарештовано та забито на «Алмазі» наших діячів та співробітників – алеж цей бій може рахуватися одним з видатніших у історії Української боротьби. Довго ходили легенди про нього, ніхто не рахував, що може бути така озброєна опозиція – такими мізерними здавалися наші сили» [28], – згадував А. Стрижевський.

У квітні 1918 р. після повернення до влади УЦР, А. Стрижевський знову отримав призначення до Одеси. Цього разу він організував на залізницях українські бойові загони під виглядом залізничної охорони. До цих формувань І. Луценко надсилав своїх людей із числа вільних козаків. У жовтні 1918 р. А. Стрижевський забезпечив таємну відправку одеситів на чолі з І. Луценком до Галичини, де виникла Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Він причепив до австрійського ешелону вагон із документами біженців, адже в цей час відряджений гетьманом корпус жандармів, залізнична варта, вже заарештовувала та затримувала українців, боролася із залізничною охороною, отримавши наказ її ліквідувати.

Під впливом І. Луценка А. Стрижевський перейшов на самостійницькі позиції, вступив до лав Одеського осередку Української партії соціалістів-самостійників та був в опозиції до Гетьманату.

«Наша опозиція збільшувалася, тому що з гетьманської служби виходили майже всі свідомі українці та гуртувалися біля наших громадських організацій», – зазначав А. Стрижевський.

Разом з іншими українськими провідниками А. Стрижевський брав участь у відродженні Одеського Українського клубу та заснуванні Одеської філії Національного союзу. «Одесский листок» у вересні 1918 р. повідомляв, що в інтересах боротьби з більшовизмом створено національний клуб, який має провести фільтрацію представників влади на місцях. Очільниками організаційної роботи були І. Луценко, А. Стрижевський та П. Климович [20]. Підтримуючи контакти з українським комісаром Одеси лікарем Іваном Липою, вони проводили антигетьманську агітацію серед працівників залізниці.

Влітку 1918 р. А. Стрижевський взяв участь в організації одеської агентури Звенигородського повстання проти гетьмана, співпрацював з ватажком повстання Гризло та ін. Спільно з ними відправляв старшин та добровольців, інформував штаб Одеської округи про відомості, які одержував через «своїх» людей, пересилав плани та мапи, забезпечував пересування людей та зброї залізницями до Звенигородщини. Пораненим, інвалідам, або тим, кому необхідно було переховуватись, давали нові документи, посвідчення, розміщували їх на посадах здебільшого залізничної охорони, де у А. Стрижевського було багато довірених людей.

Антон Йосипович та його соратники наголошували на дуже складних умовах своєї діяльності. Нестачу національно свідомих, активних осіб А. Стрижевський пов'язував із особливостями характеру міста: портового, інтернаціонального, меркантильного. Він виразно окреслив сенс праці провідників як «шукання» та «роблення» українців». Хоча його мемуари є черговим підтвердженням існування в місті ядра самостійників на чолі з І. Луценком, все ж вони свідчать про малочисельність цієї групи. З іншого боку, А. Стрижевський чи не єдиний серед інших мемуаристів наголошував на унікальній щодо інших міських осередків періоду Української революції єдності, «сімейності», одеських українських політичних сил, яку сучасники порівнювали з єдністю євреїв. Таке твердження діаметрально відрізняється від одеських сторінок мемуарів С. Шухевича, який, навпаки, писав про схильність одеських українців до пліток, особистих чвар.

Значно ускладнював працю українців запеклий опір українофобської російськоцентричної влади міста, що було характерним для ситуації у містах часів Гетьманату П. Скоропадського. Відповідні настрої засвідчує ціла низка документів. Наприклад, 10 серпня 1918 р. співробітники одеської Державної варти доповідали міністру внутрішніх справ про плани одеських українців повалити гетьманський режим. За їхніми даними, в одеських організаціях повстанців перебувало до 200 тисяч бійців-українців, добре озброєних, зокрема, артилерією. Керівниками вони називали А. Стрижевського, І. Луценка та М. Малиновського, яких планувалося фізично ліквідувати [34, арк. 4].

4 листопада 1918 р. у цілком таємному звіті до департаменту Державної варти про стан українського національного руху в Одесі міський отаман В. Мустафін відзначав прагнення українських партійних організацій до об'єднання з російськими лівими есерами, активізацію діяльності УНС на чолі з А. Стрижевським, І. Луценком, А. Рошахівським та ін. Всі ці явища викликали у нього занепокоєння [33, арк. 198-198 зв.].

В якості делегата від Одеської Української ради, яка, на його думку, «мало по малу стала маленьким парламентом Півдня України», А. Стрижевський відвідав Київ з метою подати протести у центральні органи Гетьманату проти нетактовних дій одеської влади, що обурювали населення. І. Луценко, який на той час перебував у Києві, надав одеситові всебічну підтримку. Апогеєм протидії українофобів стало ув'язнення І. Луценка в одеській в'язниці. А. Стрижевський всіляко допомагав його звільненню, був у складі делегації одеситів до П. Скоропадського, представники якої відверто заявляли гетьманові протест проти угодівської політики щодо ворогів України.

Наприкінці 1918 – на початку 1919 р. А. Стрижевський координував діяльність повстанців проти П. Скоропадського, брав участь у переговорах Директорії з французьким командуванням, керував українськими загонами, що прагнули опанувати Одесу та залізничні станції поблизу міста.

Уряд Другої УНР призначив А. Стрижевського начальником управління залізниць Південного фронту [11, арк. 65]. Директорія, опинившись у складній зовнішньополітичній ситуації, розпочала переговори з країнами Антанти. На вимогу французів, обговорювалися умови передачі їм залізничної колії Одеса–Тирасполь. А. Стрижевський згадував, що після того, як він не наважився власноручно передати іноземцям українську залізницю, його зі службовцями (14 осіб) особливим вагоном відіслали до Вінниці. Однак, у дорозі вагон спрямували до Проскурова, згодом – до Кам'янця-Подільського. А. Стрижевський свідчив: «У Кам'янці царив хаос. Тут були якісь залишки окремих міністерств і якихось місій. Один з чиновників міністерства викликав мене, видав папери, познайомив з групою італійців і запропонував їхати до Румунії і Італії у торгових справах [...] Дорога була через Хотин, через Дністер [...]» [11, арк. 48].

У Бухаресті Стрижевському, як голові української торгівельної місії в Румунії йому вдалося заручитися підтримкою окремих представників фінансових кіл, унаслідок чого у серпні 1919 р. до України було відправлено партії зброї й спорядження. Так, 30 серпня з Румунії прибув спеціальний транспорт (300 тис. рушничних набоїв, 600 гарматних снарядів). 19 вересня надійшло ще 600 тис. набоїв і 2,6 тис. снарядів для гармат. Але спроби українського керівництва налагодити постійне надходження військового й санітарного майна з цієї країни залишилися безрезультатними. Уряд Румунії співчував антибільшовицькій боротьбі УНР, але з огляду на неприйняття державами Антанти незалежності України займав вичікувальну позицію в «українському питанні» [14, с. 123].

У той час дипломатичний представник Директорії у Бухаресті Ю. Гасенко, обурений румунською агресією проти ЗУНР, з власної ініціативи вирішив протестувати і оголосив про розрив дипломатичних відносин з УНР Румунією. Вийшов наказ всім українським підданам виїхати в Україну. Уряд УНР на той час перебував у районі Шепетівки і добратися до нього можна було через Польщу. Українська група залишилася без коштів, без належних документів і була затримана румунською владою [11, арк. 48, 66]. А. Стрижевському вдалося через керівника новопризначеної дипломатичної місії УНР К. Мацієвича, в уряді С. Остапенка, отримати документи на ім'я українського військового (хоча військовим не був) і виїхати до української армії. У Станіславові його арештували поляки і відправили під конвоєм до Рівного, де він два тижні провів у місцевій в'язниці. «Тільки звичка до дисципліни стримувала мене від дезертирства [...] У Рівному побачив «тисячі трупів людей, які померли від тифу. Хворі ж лежали у казармах, у тимчасових лазаретах, без опалення, без білизни, на підлозі, на соломі – у січні місяці [...] Біля казарм – трупи, складені як дрова» [11, арк. 49, 68] – згадував Стрижевський.

Через два тижні його відправили до Варшави, де він зустрічався з генералом В. Сальським, а звідти знову до Кам'янка-Подільського. У Кам'янці, будучи зарахованим у групу цивільних чиновників, він опинився під керівництвом уповноваженого українського уряду І. Огієнка. Антон Йосипович отримав завдання забезпечувати перевезення резерву і канцелярії: готувався похід на Київ.

У заяві 19 травня 1920 р. А. Стрижевський повідомляв міністерство внутрішніх справ, що «останній час працював у закордонних місіях. Їздив до Румунії та Італії, виконував доручення Українського уряду військового та політичного характеру» та наголошував: «працювати можу скрізь, але бажано в тих місцях, де я раніше працював, де маю зв'язки, де мене знають та я сам знаю усі обставини – себто чи в Одесі, чи в Єлисаветграді» [32, арк. 1]. У травні 1920 р. його призначили урядовцем для виконання особливих доручень п'ятого рангу при МВС. У червні того ж року – доручено завдання облаштування помешкань у Жмеринці для канцелярій всіх міністерств, які на той час перебували у цьому місті. Працював він в організації сантехнічної секції – головноуповноваженого з використання урядовців Центральних держустанов [32, арк. 2, 4, 6-7].

Восени 1920 р. почалася евакуація з Кам'янка до Чорткова. У дорозі група, підпорядкована Стрижевському, збільшилася з 500 до 2000 осіб. У Чорткові всіх «завантажили» у вагони і відправили до Станіславова, а звідти до Тарнова [11, арк. 49-50]. У Тарнові урядовців помістили у готелі, а іншим виділили приміщення трьох гімназій, якими керував А. Стрижевський. У липні 1921 р. групу під його керівництвом відправили до Гусятина, а звідти повернули до Ченстохови на інтернування [11, арк. 69]. Почався складний період еміграції. В Єлисаветграді залишилася перша дружина Антона Стрижевського Ганна, згодом він одружився з Анжелікою Абрамович, із котрою ділив труднощі в еміграційний період.

Українські політичні емігранти у Ченстохові займали кімнати у готелях, винаймали приватні приміщення. Виділені урядом кошти були мізерними у порівнянні з проблемами, адже серед біженців поширювався голод, хвороби. Частина емігрантів осіла у таборі у Страдомі (поблизу Ченстохови), для прожиття вони змушені були виконувати важку фізичну роботу [40, s. 254-255]. А. Стрижевський писав: «У Ченстохові були відведені приміщення у Городі і у спеціально побудованому ще німцями таборі «Страдом». Продуктів не було, грошей не було також. Люди голодували. Опікувалися жінками і дітьми англійська та американська місії, але це була філантропічна допомога, не регулярна і не та, у чому була нагальна потреба. Місцеве населення ставилося неприхильно, існували протести магістрату, провокаційні статті у пресі, проводилася агітація проти українських інтернованих у костелах. Було кілька випадків нападів на емігрантів» [11, арк. 49-50].

Хоча у листі до С. Петлюри А. Стрижевський повідомляв інше, писав про прихильність до його діяльності місцевої людності, організацію магазину, про сприяння місцевого священика (під час служби «зачитує наші відозви» – напевно відозви Державного Центру УНР) [31, арк. 43]. Однак у листі від 29 серпня 1921 р. знову звітував про тяжке становище ченстоховського відділення, що, незважаючи на його терплячість, викликало відчай [35, арк. 103].

Ченстоховська філія Центрального бюро біженців (ЦББ) на чолі з А. Стрижевським складалася із 8 відділів та 35 осіб. При цій філії діяла Рада культури, яку також очолював А. Стрижевський. Під її

впливом працювали: Українська гімназія, дитячий садочок, Український народний університет, бібліотека з читальнею, у стадії організації було видавництво. Діяв хорорий і драматичний гурток, безкоштовне кіно, видавалася преса [41, с. 31; 22, с. 91-96]. На основі Бюро біженців у Тарнові і у Ченстохові у серпні 1921 р. було утворено Українське Товариство допомоги емігрантам з України і їх родинам у Варшаві. На березень 1922 р. товариство мало філії у місцях найбільшого на той час скупчення емігрантів: у Львові, Тарнові, Ченстохові і Каліші [36, арк. 37].

Важкі умови проживання українських емігрантів у Польщі змушували колишніх українських інтернованих і біженців шукати притулку в сусідніх європейських країнах і за океаном. Частина українських емігрантів знайшла роботу і поступово адаптувалася до умов проживання у Польщі. Внаслідок цього відпала необхідність в існуванні спеціального органу, який би займався проблемами біженців. У згортанні його діяльності була зацікавлена польська влада, яка змушена була реагувати на вимоги радянського уряду щодо заборони функціонування в Польщі державних структур УНР (згідно з умовами Ризького мирного договору).

ЦББ і його ченстоховська філія перейшли під опіку Українського центрального комітету (УЦК) у Варшаві, який виділяв кошти на їх діяльність. УЦК було утворено 21 квітня 1921 р. Його засновниками стали міністр закордонних справ УНР Андрій Ніковський, заступник керівника Ради Республіки Пилип Пилипчук, які перебували у Варшаві як неформальні представники названих інституцій, та Андрій Лукашевич, котрий на той час очолював Українську Дипломатичну місію у Польщі [37, арк. 3-7].

УЦК проводив кропітку роботу з облаштування інтернованих на території Польщі чи виїзду їх у інші країни. На місцях зосередження інтернованого вояцтва виникали відділи УЦК. «Керівники відділів та заступники обираються загальними зборами кожної емігрантської колонії і затверджуються УЦК. У тих місцях, де є відділи Товариства допомоги біженцям з України, УЦК затверджує на становищі керівника відділу УЦК голову відділу Товариства допомоги або затверджує обрану колонією іншу особу» [16, с. 1] – говорилося в Обіжнику УЦК.

У серпні 1923 р. існувало лише три відділи УЦК: у Тарнові, Ченстохові та Гайнівці. Виникають і перші відділи УЦК на Волині: у жовтні 1923 р. в Острозі, у січні 1924 р. – у Ковелі [21, с. 33]. Однак більшість відділів УЦК на Волині виникла вже після травневого перевороту Пилсудського. «Діяльність УЦК не була поширена на Волинь, бо до цього не допускали ендеки» – свідчив А. Стрижевський [11, арк. 56].

Ситуація щодо працевлаштування емігрантів загострилася у 1924 р., коли польська влада закрила табори для інтернованих. Бюро праці при Головній управі УЦК повідомляло, що серед української політичної еміграції в Польщі панує безробіття, яке досягає таких розмірів, що цілі колонії знаходяться в безвихідному матеріальному становищі [39, арк. 68]. Ситуацію ускладнювали існуючі обмеження політичних, економічних прав емігрантів, зокрема те, що вони не могли самостійно, без співучасті поляків, займатися підприємництвом. Колишні вояки армії УНР, звільнені з таборів, могли претендувати на важку фізичну працю, нерідко сезонну чи тимчасову, як вирубка лісів, робота у тартаках, цементовнях, цукроварнях, фільварках, на будівництві залізничних колій, мостів тощо. Іншим виходом була дальша еміграція, зокрема у Францію, знову ж таки на важкі фізичні роботи.

У цей час відбувався поділ українських біженців та інтернованих на три групи: «ті, що залишивши табір і, розірвавши зв'язки з урядом УНР, самостійно їхали на будь-яку роботу; ті, що отримували роботу через клопотання УЦК з «доводом особистим» і маючи права громадянства; ті, що залишилися у Ченстохові при благодійному українському товаристві при випадкових заробітках, перебуваючи у плачевному стані» [11, арк. 49-50].

Частина емігрантів прагнула потрапити на роботи у Західну Україну, де проживало переважно українське населення. Притягала їх Волинь, адже тут була можливість опинитися серед православних українців, з якими не було у минулому політичних суперечностей. Проте польська влада обмежувала територію поселення українських політичних емігрантів. Розпорядженням МВС Польщі від 8 червня 1921 р. їм заборонялося проживати у Львівському, Станіславівському, Тернопільському, Поліському, Волинському, Новоградському, території Делегатури Уряду у Вільно [23, с. 37].

Емігранти могли отримати право виїзду у так звані «східні воеводства» при умові отримання там роботи. Однак, коли на території Волинського воеводства число безробітних трималося на рівні 10 % [5, арк. 218], то працевлаштуватися було складно. Подібна ситуація існувала впродовж всього міжвоєнного періоду. 8 березня 1937 р. відповідаючи на лист П. Воленка, діяч Товариства ім. Лесі Українки у Луцьку М. Крижанівський повідомляв: «Примістити когось з наших людей до праці тут дуже трудно. От і зараз Луцьк повний наших безробітних, які вже довгий час намагаються дістати будь-яку роботу» [3, арк. 43].

А. Стрижевському вдалося у кінці 1922 р. виїхати з Ченстохові і влаштуватися на Віленську залізницю, де він працював один сезон, а після цього переїхав на Волинь. Крім інших причин, до

переїзду його підштовхнуло розчарування у діяльності української еміграції, «кинутої на пожертву полякам», яка «за кордоном сварилася, злилася, писала ноти і протести, а рядові емігранти чекали чуда – що більшовики попросять їх правити Україною [...] Це заставило мене відійти з під опіки УЦК і поїхати на роботу кудись подалі. Так вчиняло багато емігрантів» [11, арк. 55], – писав А. Стрижевський. Після отримання тимчасового свідоцтва він влаштувався на лісові розробки, а згодом на бурякові плантації у м. Володимирі Волинського воєводства [11, арк. 49-50, 69].

У першій половині 20-х рр. на Волині поширеними були радянофільські ідеї, виникали комуністичні осередки, активізувався партизанський рух, підживлюваний комуністами. Ситуаційні рапорти Волинського окружного та повітових управлінь поліції у цей час насичені інформаціями про зростання комуністичних впливів. Збільшення цих впливів засвідчувало в інформаційних листах консульство СРСР у Львові. Зокрема, посол Світнев в інформації до ЦК КП(б)У повідомляв, що «волинські селяни знаходяться біля кордону з Радянською Україною і більше відчують вплив політичного вітру, ніж у Галичині. На Волині існують більш міцні ліві організації, ніж в Галичині» [38, арк. 20].

Польська влада усіляко поборювала прокомуністичні настрої. Влітку 1923 р. поліція за участю військ провела 36 спецоперацій та 108 розвідок проти загонів комуністичного спрямування у воєводстві. Навесні 1925 р. було викрито і заарештовано близько 1 500 підпільників ковельської та володимирської округи КПЗУ [24, с. 291-303]. З 15 листопада 1926 р. до 10 січня 1927 р. відбувався один з найбільших судових процесів над комуністами у м. Володимирі. На ньому 151 члена КПЗУ звинувачували у підготовці збройного повстання. 9 осіб було засуджено до довічного ув'язнення, а 120 отримали тривалі терміни ув'язнення. Антон Стрижевський спільно з послом Сергієм Назаруком при допомозі відомого адвоката зі Львова Степана Шухевича, організували підсудним захист [11, арк. 51].

Вірогідно, що С. Назарука та А. Стрижевського пов'язувала прихильність до соціалістичних ідей. Учасник Української революції С. Назарук належав до партії «Селянський союз», спільно зі Стрижевським був активістом володимирської «Просвіти». Будучи послом до польського сейму, належав до Української Парламентарної Репрезентації (УПР). Показово, що він виступав проти вступу «Селянського союзу» до «Сельробу». У повоєнний період, у 1946 р., С. Назарука заарештували органи НКВС. Засуджений до 7 років таборів, помер у таборі в Кемеровській області Росії [6, арк. 284; 1, с. 23].

Співпраця А. Стрижевського та С. Назарука виразилась у ході акції, пов'язаної із привезенням та роздачею постраждалим від неврожаю селянам ячменю з Радянської України. У червні 1926 р. на адресу переважно українських послів прибув транспорт із збіжжям у кількості 12 вагонів з УСРР, який розділили за посередництвом «Просвіт», українських кооперативів, відомих громадських діячів між місцевими українцями у кількості від 5 до 25 пудів на особу. Надісланий транспорт і розподіл вантажу призвів до різного коментування цієї події. Частина місцевого населення стверджувала, що Радянська Росія і Радянська Україна не забувають про співвітчизників в Польщі та допомагають їм, у той час як польська влада не надає українцям жодної допомоги. Інша частина українців вважала, що посли розподіляють збіжжя виключно «потрібним людям», тому мета акції – агітація за тих чи інших послів і намагання збільшити симпатії до Радянської України [7, арк. 87]. Привезений з УСРР ячмінь був адресований, серед інших, на ім'я посла С. Назарука, який доручив А. Стрижевському роздати його селянським комітетам. Незважаючи на заборону староства, той виконав доручення, через що був затриманий поліцією, яка протримала його під арештом два тижні [11, арк. 51].

Намагався А. Стрижевський зайнятися політичною роботою: у 1927 р. увійшов до складу виконавчого бюро Українського народного комітету (УНК) на Волині, утвореного 17–18 грудня 1927 р. у Ковелі напередодні парламентських виборів у Польщі [15, с. 2]. Ведучи передвиборчу агітацію на території Володимирського повіту, він не отримав підтримки населення, тому потрапити до парламенту йому не вдалося.

Будучи хорошим фахівцем, А. Стрижевський, влаштувався працювати технічним керівником на будівництві 20 км залізниці та станції біля каменоломні Янова Долина, керував зведенням мосту, електростанції та семикласної школи у Давидгородку. На будівництві в Яновій Долині, яке тривало більше року, було одночасно задіяні близько 1000-1200 працівників [11, арк. 51, 72].

З 1928 р. А. Стрижевський проживав у Костополі, опинившись у середовищі уенерівських емігрантів, які працювали у кар'єрі Янова Долина, на фанерному заводі. У містечку діяв кооператив «Поміч», навколо якого гуртувалися емігранти. Найбільш активними були брати Рошинські: лікар Петро Рошинський, якому УЦК у Варшаві виклопотав право лікарської практики [13, с. 46] та Степан Рошинський – голова місцевого відділу УЦК. Членом кооперативу був емігрант Бондарчук, який приїхав у Костопіль після навчання у Чехословаччині [10, арк. 16-18]. Це середовище описане у статті А. Стрижевського у калішському українському часописі «Український інвалід» [29].

Кооператив «Поміч» слугував прикриттям для діяльності уенерівської розвідки. Через нього всю кореспонденцію отримував А. Дітковський, який з червня 1927 до березня 1928 р. очолював контрольнорозвідувальний пункт у Костополі, був тісно пов'язаний з М. Чеботарівим. Колишній хорунжий петлюрівської армії (чорний полк командира Дяченка) Андрій Дітковський, відомий також під іменем Петра Івановича Дорошенка, у 1920 р. емігрував до Польщі, поселився у Варшаві, підтримував тісні зв'язки з Іваном Литвиненком, що очолював розвідувальний пункт УНР у Могилянах поблизу Острога, а з осені 1928 р. – у Рівному. З розвідкою УНР та А. Дітковським був пов'язаний також Василь Недайкаша, який у цей час проживав у Костополі. Його загін після поразки революції певний час діяв на території Одеської, Миколаївської і Кіровоградської областей [9, арк. 10, 27], а у 1927 р. він нелегально перейшов радянсько-польський кордон [25, с. 142]. З А. Дітковським, й вірогідно з уенерівською розвідкою співпрацював А. Стрижевський. Ця згода підтверджують покази Юлії Вахович, на квартирі у якої жив А. Дітковський. Вона свідчила: «Стрижевського Дітковський відвідував майже кожного дня» [12, арк. 82].

Польська влада і УЦК намагалися організувати облік емігрантів УНР, однак він проводився лише через філії УЦК, які реєстрували не всіх. А. Стрижевський, як багато інших, ухилялися від обліку, тим більше, що закону про реєстрацію не було. З часом багато емігрантів почали дивитися на УЦК, як на організацію, яка існує для того, щоб мати вигоду для себе, тому не реєструвалися, не платили членських внесків [2, арк. 21].

Після травневого перевороту 1926 р. і повернення до влади Ю. Пілсудського ситуація на Волині змінилася. Було започатковано «волинський експеримент» Генрика Юзевського, основною ідеєю якого було налагодження «польсько-українського співжиття». Нова ситуація призвела до активізації діяльності уенерівської еміграції, представники якої мали добрі стосунки з воєводою і поселилися на Волині. З Варшави до Луцька у 1928 р. була переведена редакція газети «Українська нива», ставши центром згуртування українських проурядових сил. Газета виходила тричі на тиждень, мала разовий тираж до 2 000 примірників. У 1931 р. політичні емігранти з Наддніпрянщини стали засновниками регіональної української проурядової політичної партії Волинське українське об'єднання (ВУО).

На установчому з'їзді ВУО у Луцьку звучали заяви про лояльність до Польської держави, про готовність співпрацювати з воєводською адміністрацією. Делегатом з'їзду був А. Стрижевський, який, у числі інших, був запрошений на зустріч до воєводи. Під час розмови він зауважив, що без покращення матеріальних умов життя неможливо говорити про вирішення національних проблем, а тим паче про українсько-польське порозуміння. Економічна ж ситуація на Волині залишалася складною, поглиблювалася кризою: закривалися підприємства, праця робітників погано оплачувалася, затримувалася заробітна плата [11, арк. 52].

А. Стрижевський порушив питання про утворення професійних спілок, які б стояли на захисті інтересів працюючих. Воєвода Г. Юзевський прихильно поставився до цієї ідеї. Це дало можливість утворити профспілки у скляній, лісовій, фанерній, деревообробній промисловості та каменоломнях. Виник Волинський союз (об'єднання) праці на чолі з Р. Приступою. У повіті призначалися довірені особи союзу, зокрема Антон Стрижевський відповідав за Костопільський повіт [11, арк. 95]. За його сприяння у повіті було відкрито робітничий будинок, створено низку професійних об'єднань: у Яновій Долині, деревообробний союз у Костополі, союз лісників і млинарів. Союз домогся, щоб працевлаштування робітників відбувалося з його відома. Працюючи інспектором союзу, Стрижевський вимагав від директора каменоломні Шатковського виконання зобов'язань по виплаті працівникам заробітної плати. Конфлікт з дирекцією призвів до дводенного страйку, походу робітників до старости, навіть приїзду у Янову Долину представника міністерства. Врешті суперечка завершилася звільненням А. Стрижевського від обов'язків інспектора Волинського профспілкового союзу і арештом. До суду справа не дійшла, наслідки були інші: посаду голови союзу зайняв директор каменоломні у Яновій Долині, Шатковський, а саму організацію приєднали до Союзу профспілок у Варшаві [11, арк. 73-76].

Звільнившись з профспілкового союзу А. Стрижевський влаштувався на роботу у магістрат, де заробляв 150-200 злотих у місяць. Однак, після приїзду в 1936 р. нового бургомістра, втратив і цю роботу. Працював у магазині, обладнав майстерню з ремонту велосипедів та радіо [11, арк. 53].

Після початку Другої світової війни та захоплення Західної Волині у вересні 1939 р. військами червоної армії, А. Стрижевського спочатку призначили заступником голови міського споживчого товариства у Костополі, згодом він працював технічним керівником райпромкомбінату. Однак нова влада взяла українських політичних емігрантів на особливий облік. Переважна частина тих, хто не встиг виїхати на територію генерал-губернаторства, були репресовані органами НКВС. А. Стрижевського арештували 25 червня 1940 р. і утримували у тюрмі м. Рівне. Постановою Особії наради при НКВС СРСР 26 квітня 1941 р. його ув'язнили на 8 років виправно-трудових таборів [11, арк. 126, 133].

6 вересня 1941 р., на основі Указу Президії Верховної Ради СРСР, А. Стрижевського амністували як польського громадянина, після чого він виїхав у м. Бальцер АРСР НП (Німців Поволжя). Рішенням прокурори Рівненської області від 14 грудня 1990 р., згідно ст. 1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р., А. Стрижевського реабілітували. Як склалося його подальше життя, залишається невідомим. Інформація про те, що він у 1941 р. був амністований як польський громадянин, дає підстави для припущення, що йому вдалося перебратися на захід і зберегти собі життя. Хоча не виключено, що він помер десь на просторах Росії.

Отже, А. Стрижевський належав до категорії провідників одеського українського національного руху періоду революції, які перебували у місті у якості своєрідних адміністраторів-місіонерів загальноукраїнського проводу. Статус лише кількарічних одеситів, з одного боку звузив їх можливості орієнтації у місцевих реаліях, але з іншого, дозволив оцінювати ситуацію з точки зору насамперед загальнонаціональних інтересів. Подальше життя А. Стрижевського віддзеркалює непросту долю українського політичного емігранта з Наддніпрянщини, який в умовах Другої Речі Посполитої намагався адаптуватися до нових умов, реалізувати власні переконання, зрештою заробити на прожиття. Однак, з приходом радянської влади, як багато інших колишніх учасників національно-визвольної боротьби, був арештований.

Джерела та література

1. Власюк О. В. Представники Волині у польському парламенті першого скликання / О.В. Власюк // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. – Рівне: РІС КСУ. – Випуск 14. – 2012. – С. 20-25.
2. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), м. Луцьк, ф. П., спр. 8254.
3. Державний архів Волинської області (Держархів Волинської обл.), ф. 60, оп. 1, спр. 3.
4. Держархів Волинської обл., ф. 198, оп. 1, спр. 5.
5. Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.), ф. 33, оп. 4, спр. 17.
6. Держархів Рівненської обл., ф. 33, оп. 4, спр. 20.
7. Держархів Рівненської обл., ф. 33, оп. 4, спр. 21.
8. Держархів Рівненської обл., ф. 33, оп. 4, спр. 29.
9. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 791.
10. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 960.
11. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 1101.
12. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4204.
13. З діяльності УЦК у сфері правової допомоги українській еміграції (з листопада 1924 р. по липень 1925 р.) // Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі. – 1925. – Серпень. – Ч. 4.
14. Ковальчук М. А. Відносини Румунії з урядом Української народної республіки в 1919 р. // Український історичний журнал. – 2010. – № 4. – С. 115-127.
15. На сторожі прав нації // Українська нива. – 1927. – Ч. 74(79). – 23 грудня.
16. Обіжник Українського Центрального Комітету // Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі. – 1923. – Ч. 1. – 1 жовтня.
17. Одесский листок. – 1917. – 5 ноября.
18. Одесский листок. – 1918. – 9 апреля.
19. Одесские новости. – 1918. – 16 апреля.
20. Одесский листок. – 1918. – 14 сентября.
21. Організаційні здобутки української еміграції в Польщі (серпень 1923 р. – червень 1925 р.) // Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі. Серпень 1925. – Ч. 4.
22. Павленко М. Становище українських біженців у Польщі: їх підтримка польською владою, українством і міжнародною спільнотою (1921-1923) // Міжнародні зв'язки України : наукові пошуки і знахідки. Збірник наукових праць Інституту історії України НАН України. – Київ. – 2000. – Вип. 9. – С. 91-96.
23. Права переїзду українських емігрантів у межах Польщі // Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі. – Ч. 3. – Листопад 1924.
24. Разиграев О. В. Польська державна поліція на Волині у 1919-1926 роках / О. В. Разиграев: монографія. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – Луцьк : Волинські старожитності, 2012. – 444 с.
25. Сідак В. С. Спецслужба держави без території: люди, події, факти / В. С. Сідак, Т. В. Вронська – К.: Темпора. 2003. – 240 с.
26. С-кий А. Світлий пам'яти Івана Митрофановича Луценка // Український Сурмач. – 1922. – Ч. 15.
27. С-кий А. Світлий пам'яти Івана Митрофановича Луценка // Український Сурмач. 1922. – Ч. 18.
28. С-кий А. Світлий пам'яти Івана Митрофановича Луценка // Український Сурмач. 1922. – Ч. 20-22.
29. Стрижевський А. Наші інваліди // Український інвалід. – 1928. – 5 січня.

- 30.Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 811. оп. 1, спр. 1.
- 31.ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 831
- 32.ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 3, спр. 319.
- 33.ЦДАВО, України, ф. 1216, оп. 1, спр. 74.
- 34.ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 2, спр. 1.
- 35.ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 130.
- 36.ЦДАВО України, ф. 3366, оп. 1, спр. 2.
- 37.ЦДАВО України, ф. 3508, оп. 1, спр. 1-а.
- 38.Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 6830.
- 39.Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДАІЛ України), ф. 580 т, оп. 1, спр. 6.
- 40.Bruski Jan Jacek. Petlurowcy: Centrum Państwowe Ukrainiejskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919-1924). / J. J. Bruski. – Kraków: Arsana, 2000. – 600.
- 41.Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939 / Emilian Wiszka. – Toruń: MADO, 2004. – 752 s.

УДК 323.1
ББК 66.041

Максим Гон

ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ: ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗУНР

У статті з'ясовано витоки принципу національно-персональної автономії та її сутність, обстоювання принципу автономізму як засобу захисту інтересів «своїх» тими соціальними групами, члени яких сповідують спільні соціокультурні цінності. Особливістю запровадження національно-персональної автономії в Західноукраїнській Народній Республіці автор вважає те, що політичні еліти цієї держави намагалися втілити її в суспільну практику в умовах воєнно-політичного конфлікту.

Ключові слова: національно-персональна автономія, екстериторіальна автономія, Західноукраїнська Народна Республіка, національні меншини, євреї.

Gon M. M. Institute of national personal autonomy: the experience of implementation in the Western Ukrainian People's Republic

The article deals with the origins of the principle of national personal autonomy and its essence, defending the principle of autonomy as a mean of protecting of the interests of their "own" by those social groups whose members have common social and cultural values. The feature of introduction of national personal autonomy in Western Ukrainian People's Republic is that the political elite of this country tried to put it into the social practice in conditions of the military-political conflict.

Key words: national personal autonomy, extraterritorial autonomy, Western Ukrainian People's Republic, national minorities, Jews.

Завдання гармонізації взаємодії тих соціальних груп, котрі об'єднані різними релігіями, привертає увагу дослідників до досвіду держав, які в різний час запроваджували практику територіальної чи екстериторіальної автономії. У цьому контексті традиційним стало покликання вітчизняних учених до досвіду державотворення 1917–1920 рр. Однак, як у випадку з дослідженнями В. Устименка [18] та А. Шевченка [20], такі ретроспективи зосереджують увагу винятково на проголошенні Центральною Радою закону про національно-персональну автономію. Тим часом досвід її запровадження в Західноукраїнській Народній Республіці (ЗУНР) часто-густо залишається поза увагою як істориків, так і політологів.

Такий статус-кво актуалізує завдання вивчення етнополітичної практики уряду ЗУНР. Актуальним для розробки проблеми, на наш погляд, є й аналіз форм етнополітичної активності суб'єктів політичних процесів та механізму інтеграції національних меншин у систему держав.

Завдання, які намагаємося розв'язати в даній статті, – з'ясувати сутність національно-персональної автономії, її потенційну роль у захисті етнотрупових інтересів; проаналізувати спробу втілення Західноукраїнською Народною Республікою екстериторіальної автономії в суспільну практику, котру здійснено в умовах її воєнно-політичного конфлікту з Другою Річчю Посполитою.

Численні суперечності, які наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. панували серед суб'єктів етнополітичних процесів у поліетнічних імперіях, зумовили актуальність завдання нейтралізації

З М І С Т

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

<i>Карпуніна Тетяна</i> ЗАРОДЖЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ	3
<i>Олійник Вікторія</i> ДО ІСТОРІЇ НАРОДНИХ ТЕАТРАЛЬНИХ ВИСТАВ В ЗИМОВІЙ КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ	11
<i>Ващук Дмитро</i> СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В XIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV СТ.	16
<i>Блануца Андрій</i> СТАРОСТИ/НАМІСНИКИ/ДЕРЖАВЦІ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XV – НА ПОЧАТКУ XVI СТ.: ПОВНОВАЖЕННЯ ТА СТАТУС	20
<i>Гурбик Андрій</i> САМОВРЯДНІ ЗАСАДИ КОПНОГО СУДОЧИНСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО (БІЛОРУСЬКИЙ КОНТЕКСТ)	21
<i>Горобець Віктор</i> КОЗАЦЬКА АДМІНІСТРАЦІЯ ТА МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ГЕТЬМАНАТІ: СИМБІОЗ ЧИ КОНФЛІКТНІСТЬ?	26
<i>Шандра Валентина</i> ЦЕХОВІ І РЕМІСНИЧІ УПРАВИ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ САМОВРЯДНИХ ЗАСАД В МІСТАХ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)	30
<i>Томчук Любов</i> IWAN FRANKO W KULTURZE UKRAIŃSKIEJ	34
<i>Антипчук Надія</i> ЕПОХАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ	37
<i>Давидюк Руслана, Музичко Олександр</i> АНТОН СТРИЖЕВСЬКИЙ: ШЛЯХ УЕНЕРІВЦЯ ВІД ОДЕСИ ДО РІВНОГО	41
<i>Гон Максим</i> ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ: ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗУНР	50
<i>Микитюк Тетяна</i> УКРАЇНСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО У СЕЙМІ І СЕНАТІ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У 20-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ	55
<i>Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна, Лебедюк Єлизавета</i> ОСВІТНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЄВАНГЕЛЬСЬКО- РЕФОРМОВАНОЇ ЦЕРКВИ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	61
<i>Доброчинська Валентина</i> ГРАНІ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ РОМАНА ПЩУКА (1881-1979 pp.)	65

<i>Старжець Володимир</i> ОПІР ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ РАДЯНСЬКОМУ ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМОВІ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР (1944-1953 РР.)	70
<i>Гуменюк Оксана</i> УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СІМ'Я: СПЕЦИФІКА ПОБУТОВОГО ПРОСТОРУ	75
<i>Kundeus Oksana</i> FEATURES OF THE INFORMATION WAR OF RF AGAINST UKRAINE	78
<i>Візітвіє Юлія, Рогожина Катерина</i> ПРОЯВИ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ ГРУЗИНСЬКОЇ ДІАСПОРИ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	84
<i>Ричко Вікторія</i> ІСТОРИЧНА РОЛЬ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ	88
<i>Приходько Петро</i> ПРОГНОСТИЧНА ОЦІНКА ПОДАЛЬШОЇ ДОЛІ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА КРИЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕДУМОВ ТА ПРИЧИН ОКУПАЦІЇ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ	93

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

<i>Озимчук Олег</i> УТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВАНДАЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА	99
<i>Озимчук Олег</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЗВИ ТА ЗМІСТУ РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ ТИТУЛІВ	103
<i>Ціватий Вячеслав</i> ДЖЕФФРІ ЧОСЕР (1340-1400) – ДИПЛОМАТ, ПОЛІТИК, ПОЕТ (У ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ВИТОКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ І ДИПЛОМАТІЇ)	107
<i>Константинов Валентин</i> СОБІТИЯ 1611 В РУМЫНСКИХ КНЯЖЕСТВАХ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СУДЬБЫ МОЛДАВСКОГО КНЯЖЕСТВА	113
<i>Вавуліч Валентин</i> ОСМАНІЗАЦІЯ БАЛКАН. АКТ І. ЗАВОЮВАННЯ І ВОЛОДАРЮВАННЯ (ДО ПОЧАТКУ ХІХ СТ.)	118
<i>Шерстюк Руслана, Стоколос Надія</i> СКАСУВАННЯ ОСЕРЕДКІВ ОРДЕНУ ПІАРІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ЧИННИКИ ТА НАСЛІДКИ	122
<i>Сверова Ольга, Биков Олександр</i> РОСІЙСЬКИЙ БОНАПАРТИЗМ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ (ХІХ-ХХ СТ.)	128
<i>Плюта Наталія, Валюх Людмила</i> АНГЛО-ФРАНКО-НІМЕЦЬКЕ КОЛОНІАЛЬНЕ ПРОТИСТОЯННЯ В АФРИЦІ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ СТ.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ЗАРУБІЖНИМИ ДОСЛІДНИКАМИ	132

Щавлінський Микола СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У БІЛОРУСІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1918 РР.)	141
Жилюк Сергій ПРОБЛЕМА КОНФЛІКТУ РЕЛІГІЙНОГО РЕФОРМАТОРСТВА ТА ЦЕРКОВНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ НА ВСЕРОСІЙСЬКОМУ ПОМІСНОМУ СОБОРІ 1917-1918 РР.	145
Боголейша Свєтлана ПРИЧИНИ И ЭТАПЫ СОЗДАНИЯ ЛИТОВСКО-БЕЛОРУССКОЙ ССР (CAUSES AND STAGES OF CREATION OF THE LITHUANIAN-BYELORUSSIAN SSR)	149
Levchuk Iryna THE POLITICAL MEANING OF WOMEN'S ORGANIZATIONS IN THE SECOND POLISH REPUBLIC: THE NATIONAL FACTOR	153
Шульган Марина УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1943 РОКУ: ІСТОРИЯ ТА СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ	161
Pawlak Mateusz WYBRANE WSPOMNIENIA WOJENNE WIEŹNIÓW NIEMIECKIEGO OBOZU KONCENTRACYJNEGO AUSCHWITZ-BIRKENAU	164
Нак Elżbieta ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ ZDZISŁAWA BEKSIŃSKIEGO	171
Кузло Дарина ВПЛИВ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗАСАД НА ПРОЦЕС ПАДІННЯ КОМУНІСТИЧНИХ РЕЖИМІВ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ТА В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	175
Опанасюк Тетяна ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА РФ 2000 р.: ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ	180
Kaczmarzyk Jan PRZYCZYNY I SKUTKI WOJNY NARKOTYKOWEJ W MEKSYKU W LATACH 2004-2010	185
Опанасюк Ірина ТРАДИЦІОНАЛІЗМ ТА ВЕСТЕРНІЗАЦІЯ В ПРИЗМІ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ ПРАВА І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	187
Вавуліч Валентин, Черній Валерій СУЧАСНИЙ СТАН ТУРЕЦЬКО-БОЛГАРСЬКИХ ВІДНОСИН	191

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Федоришин Микола ЗАХІДНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОЇ ВОЛОСТІ У ХІІ СТ.	196
--	-----

<i>Десятничук Ігор, Десятничук Ілля</i> ВИБОРИ ДО ПЕРШОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ	204
<i>Бородинська Ліна</i> СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН У С. ПОСНИКОВІ НА РІВНЕНЩИНІ (1918-1939 РР.)	209
<i>Ярошик Роман</i> ГОЛОКОСТ У МІСТІ РІВНЕ	215
<i>Галуха Любов</i> РУСИФІКАТОРСЬКА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	217
<i>Грималюк Оксана</i> БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ ВОЛИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	225

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

<i>Підлужна Ольга</i> ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ІСТОРІЇ П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКИХ ГРОМАД НА ВОЛИНІ	231
<i>Мартинчук Світлана</i> ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	236
<i>Гончар Ольга</i> УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ ХІХ СТ. (ДО 200-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА)	244
<i>Пазюра Наталка</i> ЗМІСТ ТА ХРОНОЛОГІЧНІ МЕЖІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ	248
<i>Кузьміна Ірина</i> РОЛЬ МЕЦЕНАТІВ У РОЗВИТКУ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ Ф. ШТЕЙНГЕЛЯ)	251
<i>Постоловський Руслан</i> «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 Р. У НОВІТНІЙ ЧЕСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	257
<i>Батуріна Світлана</i> УКРАЇНА В ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ СУСІДНІХ КРАЇН (РОСІЯ, ПОЛЬЩА, БІЛОРУСЬ)	261
<i>Михальчук Роман</i> НОВІ СВІДЧЕННЯ ПРО ГОЛОКОСТ У МІЗОЧІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ УСНОІСТОРІЧНОГО ПРОЕКТУ В ЛИПНІ – СЕРПНІ 2016 р.)	265
<i>Голубеў Валянцін</i> АБШЧЫНА Ў БЕЛАРУСІ ХVІ-ХVІІІ СТ.: ЭВАЛЮЦЫЯ ТЭРМІНА	274

РОЗДІЛ 5 РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Дятлов Володимир

АКТУАЛЬНЕ ВИДАННЯ НА ТЛІ ПРОЦЕСУ «BREXIT»

(Рецензія на монографію: Грубінко А.В. Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.): монографія / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. – 640 с.) 279

Томчук Любов

ІСТОРИЯ «ВІКУ ЖІНОК» 282

Галуха Любов

ЦЕРКВА ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ

СЕЛА ПОСНИКІВ НА РІВНЕНЩИНІ

(Рец.: Бородинська Л. Осібно, але воєдино.

100-річчя церкви євангельських християн-баптистів с. Посників на Рівненщині. –

Рівне: Дятлик. – М., 2017. – 296 с.) 293

Вирський Дмитро

МОНАСТИРСЬКІ МАЄТНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МІСЦЕВЕ УПРАВЛІННЯ

ТА САМОВРЯДУВАННЯ НА КРЕМЕНЧУЧЧИНІ ПІСЛЯ КОЗАЦЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

СЕРЕДИНИ XVII СТ. 294

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 29

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук, Владислав Самсонюк**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2017 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Обл.-видав. арк. 35,6. Замовлення № 209/1.

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

А 43 Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2017. – 305 с.

УДК 94(477) + 94 (100)
ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017